

Németh Ádám

Neue Wache – A Háború és az Önkényuralom Áldozatainak Központi Emlékhelye

A forgalmas Unter den Lindenről belépve a Neue Wache megdöbbentő zárványként hat. A csupasz, már-már zord tér ravatalozó-szerű hangulata, a piéta-szobor rideg magánya meglehetősen hatékonyan kommunikálja az épület kegyeleti funkcióját. A belső által keltett élmény mindezek ellenére nem nyomasztó, nem is feltétlenül áhítatot keltő, hanem egyszerűen különös, egyszerre megállásra és bóklászásra késztet. Ezt a különösséget a mennyezeten vágott nyílás, a padló durva kövezete és a feliratok és nemzeti szimbólumok hiánya csak még erőteljesebbé teszi. A fényhatás leginkább Piranesi tereire emlékeztet, és jól érzékelteti, hogy a belső voltaképpen egy fantázia-tér, amely az időn kívüliség mesterkéltnélményét veszi célba. A belső sajátos ellenpárja az épületet körbeölelő gesztenyeliget, különösen annak az épület mögötti része. Míg a főhomlokzat előtt állandó a forgalom és napközben jönnek-mennek a turisták, a hátsó a belsőhöz hasonlóan eseménytelen, szinte elhanyagolt. A gesztenyefák alatt könnyen megfedkezhetünk róla, hogy az Unter den Linden elején, a Humboldt Egyetem főépülete, a Német Történelmi Múzeumnak otthont adó Zeughaus és az operaház tőszomszédságában vagyunk. A Neue Wache immár kétszáz éve áll eme barokk épületek között, és meglehetősen viszontagságos múltat tudhat magáénak.

A berlini, és általánosan a német klasszicizmus egyik legjelentősebb művének tartott épület, amelynek megtervezése Karl Friedrich Schinkel első jelentős megbízása volt, 1816-18 között a porosz királyi testőrség őrházának és egyúttal a napóleoni háborúkban elesettek emlékművének épült. Ugyanakkor megépítésének ötlete már jóval korábban, 1806-ban felmerült, amikor az Építészeti Akadémia testülete feladatul kapta az egykori erődtámasztásból megmaradt vízesárok fölött az Unter den Lindenen átívelő híd és az ennek szomszédságában álló földszintes barokk tüzérségi őrház átépítési terveinek kidolgozását. A belső pályázatot Salomo Sachs rajztanár beadványa nyerte, azonban a negyedik koalíciós háború kitörése miatt elhalasztották az építkezést, és csak az 1815-ös párizsi békét követően került ismét napirendre az őrház ügye. III. Frigyes Vilmos ekkor Schinkelt bízta meg a királyi testőrség épületének megtervezésével, aki Sachs szerint felhasználta az ő tíz évvel korábbi beadványát. Noha a megbízás és maga az épület már Schinkel életében az építész kultuszának egyik fontos elemévé vált, a fentiek nyomán néhány éve – ahogy ezt a legutóbbi felújítás befejezéséről beszámoló cikkek is tanúsítják – Sachstól a Neue Wache társalkotójaként kezdték emlegetni.

Az őrház egy négyzet alaprajzú épület kiugró sarokrészekkel, déli főhomlokzatán háromszögű timpanonnal lezárt öttengelyes dór oszlopcsnokkal, hátsó homlokzatán szintén háromszögű orommezővel koronázott hat dór falpíllérral. Míg a főhomlokzat egésze, a sarokrízalitok és a hátsó homlokzat tagozatai kőborításúak, s a déli orommezőt és frízt antikizáló domborművek díszítik, addig a két sorban vakablakokkal tagolt oldalhomlokzatok és az északi homlokzat falmezeje nyerstégla felületű. Schinkel tervét saját bevallása szerint a római castrumok inspirálták, ennek köszönhető a toronyszerű sarokrízalitok és a téglány alakú belső udvar, amelynek praktikus funkciója a csapadék elvezetése volt az épület alatt futó, a vízesárok befedésével létrejött csatornába. Tömör megjelenése és sztereometrikus tömegalakítása révén a Neue Wache viszonylag kis mérete ellenére is monumentális hatást kelt, ezenfelül nagyjából zárt falfelületei és a nyitott, erőteljes fény-árnyék kontrasztban megjelenő oszlopcsnok közti feszültség sajátos dinamizmust kölcsönöz az épületnek.

Hermann G. Pundt szerint a Neue Wache kialakítását nagymértékben meghatározta, hogy az épület eredetileg Schinkel egy átfogóbb, megvalósulatlan rendezési koncepciójának részét képezte, amely az egész környék városszépítési átalakítására irányult volna. Az őrház ugyanis a 17. század második felében alapított két városrész, a Dorotheenstadt és a Friedrichswerder találkozásánál, egy, a vízesárok két oldalán elterülő gesztenyeligetben épült, olyan fontos középületek szomszédságában, mint az Operaház, a fegyvertár, az egyetem, a pénzügyminisztérium vagy a koronahercegi palota,

amely 1797-1840 között királyi palotaként szolgált. A helyszín szimbolikus jelentőségét növelte, hogy 1822-ben az őrház főhomlokzata előtti téren a legjelentősebb porosz tábornokok magas talapzaton álló egész alakos szobraikat állították fel.

Az épületet 1818-tól száz éven át használta a porosz királyi testőrség, emellett az első világháború előtt a hadsereg központi távírdája és postahivatala kapott benne elhelyezést. A császárság bukása után különböző hivatalok működtek benne, mígnem 1930-ban a birodalmi és a porosz tartományi kormányzat kezdeményezte, hogy az első világháborúban elesettek emlékművévé alakítsák át az épületet. A pályázati kiírás szerint nem a köztársaság szimbolikus reprezentációja volt a cél, hanem a kor komolyságának megfelelő egyszerű, emelkedett emlékhely kialakítása. Ennek megfelelően a belső tér átépítésére hirdettek meghívásos pályázatot, amelyen (mérsékelt) modern és konzervatív berlini építészek többek között Mies van der Rohe, Peter Behrens, Hans Poelzig és Heinrich Tessenow vehetett részt. A belsőt az utóbbi győztes terve szerint alakították át, a felavatásra 1931. június 2-án került sor. Tessenow felszámolta az eredeti térelhatárolásokat, és egy kör alakú nyílást vágott a mennyezeten, amelyen át az alatta elhelyezett, arany-, ezüst- és platinalemezekből font hatalmas tölgykoszorúval koronázott fekete gránittömbre vetődött a fény és esett az eső. A nácik ezt a kialakítást lényegében változatlanul hagyták, csak az oltárszerű gránittömb mögötti falon helyeztek el 1933-ban egy nagyméretű tölgyfakeresztet, ami még inkább erősítette a tér szentélyszerű hangulatát. Ugyanekkor a sarokrizalitokat egy-egy tölgykoszorúval koronázták.

Miután 1945-ben az őrház komoly sérüléseket szenvedett, sorsa egy évtizeden át bizonytalan volt. Tessenow például úgy vélte, hogy az épületet romként kellene megőrizni, a kelet-német vezetés által támogatott ifjúsági szervezet, az FDJ viszont a lebontását követelte. Noha a hatalmon levő Szocialista Egységpárt már 1951-ben tervbe vette a felújítást, az első állagmegóvó intézkedésekre csak 1955-ben került sor, míg végül 1957-ben kezdetét vette a teljes helyreállítás. Már előtte többféle lehetséges funkció felmerült, így például egy Goethe- vagy egy Schinkel-múzeumnak az épületen belüli elhelyezése, a pártvezetés azonban már az ötvenes évek első felében anti-fasiszta emlékműnek jelölte ki a korábban a nácik által is előszeretettel használt őrházat, s így azt 1960. május 8-án a faszizmus és a militarizmus áldozatainak emlékműveként avatták fel. 1969-ben Lothar Kwasnitza tervei szerint módosították a Tessenow-féle belső teret, amelyből a keresztet már korábban eltávolították. Az új elrendezésben a tér középső részét zöld márvánnyal burkolták le, a gránittömb helyébe egy üveghasáb került, amelyben örökláng égett, a kereszt helyén pedig az NDK címerét ábrázoló kőintarzia volt látható. A márványpadlóban az ismeretlen katona és az ismeretlen ellenálló fekvő sírköveit helyezték el, valamint a koncentrációs táborok és második világháborús csataterék földjét tartalmazó urnákat. Ironikus módon a militarizmus áldozatainak emlékművénél strázsáló Friedrich Engels őrezred katonáinak díszlépésben történő őrváltása épp a militarizmus szimbolikus hagyományait elevenítette fel.

Noha 1990-ben a berlini műemlékvédelmi hatóság az 1969-ben létrejött állapot megőrzését javasolta, a szövetségi vezetés újabb átalakítás mellett döntött, és ezzel a Neue Wache az újraegyesítést követő emlékezetpolitikai viták középpontjába került. Helmut Kohl kancellár ugyanis az épületet a háború és az önkényuralom áldozatainak központi emlékművének szánta, egy olyan kategóriát kívánva ezáltal létrehozni, amellyel a németek jelentős része azonosulni tud. Az áldozatok körébe itt éppúgy beletartoztak a koncentrációs táborokban meggyilkoltak, mint a háborúban elesett katonák és a kitelepített kelet-európai németek, vagy a kelet-német államrendőrség és a nyugat-németországi Vörös Hadsereg Frakció terrorcselekményeinek áldozatai. E kategóriában sokak szerint összemosódnak az elkövetők és az áldozatok, mivel a háborúban az SS tagjai is meghaltak, és azzal, hogy az egész németséget az áldozatok közösségeként határozza meg, az új koncepció elhárítja a nemzet többségének felelősségét a nácik hatalomra jutásában és a háború kirobbantásában és a tömeggyilkosságokban. Mindezek ellenére az épületet a Kohl által preferált elképzelés szerint alakították át. Ennek keretében eltávolították az 1969-ben beépített padlóburkolatot, a címeres kőintarziát és az üveghasábot, amelynek helyére Käthe Kollwitz Pieta szobrának Harald Haacke által másfél méterre nagyított mását állították. E megoldást szintén komoly bírálat érte, mely szerint az

elesett katonát gyászoló anya alakjával annak keresztény szimbolikája és a halott férfi-volta miatt nehezen azonosíthatók a női és a nem keresztény áldozatok. Ezenfelül mivel a szobor a késő-tizenkilencedik századi realista esztétika jegyében fogant, a bírálók szerint nem felel meg a kortárs emlékművekkel szemben támasztott elvárásoknak.

A bejárat előtt 1990 óta nem áll díszőrség, 2002-ben Bülow és Scharnhorst porosz tábornokok korábban a főhomlokzat két oldalán álló, 1950-ben eltávolított szobrait az Unter den Linden túloldalán állították fel, miután Käthe Kollwitz örököse kikötötte, hogy a tábornokok szobrai nem kerülhetnek vissza a Neue Wache elé. Az épület legutóbb 2017-ben esett át egy hat hónapig tartó felújításon.

Felhasznált irodalom:

Pundt, Hermann G., *Schinkels Berlin*, Frankfurt am Main, 1981.

Ladd, Brian, *The ghosts of Berlin: confronting German history in the urban landscape*, Chicago, 1997.

Günther, Andrea, Die Neue Wache (Unter den Linden, Berlin-Mitte) Vor der Gedächtnisstätte für die Gefallenen des 1. Weltkriegs zum „Grabmal des Unbekannten Soldaten“ der DDR (1930–1993), <https://www.hgb-leipzig.de/mahnmal/nw1.html>.

https://de.wikipedia.org/wiki/Neue_Wache

<https://www.hgb-leipzig.de/mahnmal/nw1.html>